

Research Paper

A Legal Analysis of Moral Damages Arising from Privacy Violations in Cyberspace: Focus on the Iranian Legal System

Habibollah Azariyan¹ , Tawakkol Shishari² , Ebrahim Taghipour Sani³

1- Department of Law, Payamenoor University(pnu), P.O.Box19395-4697. Tehran. Iran.

2- Master's student in Private Law, To.c., Islamic Azad University, Tonekabon, Iran.

3- Master's degree in Private Law, To.c., Islamic Azad University, Tonekabon, Iran.

Receive:

04 February 2025

Revise:

03 March 2025

Accept:

10 March 2025

Published online:

20 March 2025

Keywords:

Privacy, Moral Damages, Cyberspace, Civil Liability, Iranian Legal System.

Abstract

In the digital age, the notion of privacy has significantly expanded to encompass various aspects of personal and informational life. With the growing reliance on cyberspace and emerging technologies, individuals are increasingly exposed to serious threats to their privacy, resulting in non-pecuniary damages that legal systems must address. This article aims to provide a comprehensive legal analysis of moral damages caused by privacy violations in cyberspace, with a particular focus on the Iranian legal framework. The research methodology is descriptive-analytical, relying on doctrinal legal analysis and comparative study of national laws, international documents, and relevant jurisprudence. The findings suggest that despite the existence of fragmented legal provisions in Iran, there remain substantial gaps in the recognition, proof, and compensation of moral damages resulting from digital privacy violations. Moreover, the lack of coherent judicial practice and enforceable legal remedies weakens the legal protection of privacy in cyberspace. The paper concludes by proposing legal and policy reforms to strengthen privacy rights and establish an effective framework for compensating moral damages in Iran. By offering a comparative and innovative approach, this study seeks to contribute to the advancement of legal policy in the field of digital privacy protection.

Please cite this article as (APA): Azariyan. H, Shishari. T, Taghipour Sani. E. (2025). A Legal Analysis of Moral Damages Arising from Privacy Violations in Cyberspace: Focus on the Iranian Legal System. *Journal of Business law and economics*, (1) 2, 392-406.

Sponsored by: Institute of Somamos Publications

[10.22034/jble.2025.533997.1021](https://doi.org/10.22034/jble.2025.533997.1021)

Corresponding Author: Habibollah Azariyan

<https://orcid.org/0009-0003-0379-8732>

Email: H.Azariyan@pnu.ac.ir

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

مقاله پژوهشی

تحلیل حقوقی خسارت معنوی ناشی از نقض حریم خصوصی در فضای مجازی با تأکید بر نظام حقوقی ایران

حبیب اله آذریان^۱، توکل شیشاری^۲، ابراهیم تقی پور ثانی^۳

۱- عضو هیات علمی گروه حقوق، دانشگاه پیام نور، صندوق پستی: ۴۶۹۷-۱۹۳۹۵. تهران. ایران.

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، واحد تنکابن، دانشگاه آزاد اسلامی، تنکابن، ایران.

۳- دانش آموخته کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، واحد تنکابن، دانشگاه آزاد اسلامی، تنکابن، ایران.

چکیده

در عصر دیجیتال، مفهوم حریم خصوصی به طور چشمگیری گسترش یافته و ابعاد تازه‌ای از زندگی افراد را دربر گرفته است. با گسترش استفاده از فضای مجازی و فناوری‌های نوین، تهدیدهایی جدی متوجه حریم خصوصی افراد شده و در پی آن، خساراتی غیرمالی و معنوی به اشخاص وارد می‌شود که جبران آن‌ها چالشی اساسی در نظام‌های حقوقی به‌شمار می‌رود. این مقاله با هدف تحلیل ابعاد حقوقی خسارت معنوی ناشی از نقض حریم خصوصی در بستر فضای مجازی و با تمرکز بر نظام حقوقی ایران، به بررسی مبانی نظری، قوانین داخلی، اسناد بین‌المللی و رویه‌های تطبیقی می‌پردازد. روش تحقیق در این پژوهش، توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای و تحلیل اسناد حقوقی است. یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که علی‌رغم وجود برخی مقررات پراکنده در نظام حقوقی ایران، هنوز خلأهای جدی در زمینه شناسایی، اثبات و جبران خسارت معنوی ناشی از نقض حریم خصوصی وجود دارد. همچنین، فقدان رویه قضایی منسجم و نبود ضمانت اجرای مؤثر، موجب تضعیف حمایت از حریم خصوصی دیجیتال شده است. مقاله در پایان، راهکارهایی برای تقویت حمایت‌های حقوقی از حریم خصوصی و تدوین چارچوبی جامع برای جبران خسارت معنوی ارائه می‌دهد. این مطالعه می‌کوشد با ارائه تحلیلی تطبیقی و نوآورانه، گامی مؤثر در جهت اصلاح سیاست‌های حقوقی در حوزه حفاظت از حریم خصوصی در ایران بردارد.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۱۶

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۲/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۰

تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۳/۱۲/۳۰

کلید واژه‌ها:

حریم خصوصی، خسارت معنوی، فضای مجازی، مسئولیت مدنی، نظام حقوقی ایران.

لطفاً به این مقاله استناد کنید (APA): آذریان، حبیب اله؛ شیشاری، توکل؛ تقی پور ثانی، ابراهیم. (۱۴۰۳). تحلیل حقوقی خسارت معنوی ناشی از نقض حریم خصوصی در فضای مجازی با تأکید بر نظام حقوقی ایران، *دانشنامه حقوق کسب و کار و اقتصاد*، ۲(۱)، ۳۹۲-۴۰۶.

	10.22034/jble.2025.533997.1021	تحت حمایت: موسسه انتشاراتی سماپوس
	https://orcid.org/0009-0003-0379-8732	نوسنده مسئول: حبیب اله آذریان
	این مقاله تحت شرایط https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.fa قابل بازنشر است.	ایمیل: H.Azariyan@pnu.ac.ir

مقدمه

در عصر دیجیتال، داده‌های شخصی به مثابه سرمایه‌ای گران‌بها در اختیار شرکت‌ها، دولت‌ها و کاربران قرار گرفته‌اند. با گسترش استفاده از اینترنت، شبکه‌های اجتماعی، و فناوری‌های نوین مانند هوش مصنوعی، نقض حریم خصوصی افراد به یکی از اصلی‌ترین چالش‌های حقوقی تبدیل شده است. این نقض‌ها غالباً با افشای اطلاعات حساس، شنودهای غیرمجاز، نظارت بی‌ضابطه و سوءاستفاده از داده‌ها همراه بوده و سبب وارد آمدن خسارات گوناگون به زبان‌دیدگان می‌گردند. در چنین فضایی، نقض حریم خصوصی به امری رایج بدل شده و در بسیاری از موارد، پیامدهایی عمیق‌تر از خسارات مالی به دنبال داشته است. یکی از مهم‌ترین این پیامدها، ورود آسیب‌های غیرمالی یا «خسارات معنوی» است که به شخصیت، حیثیت، آرامش روانی و احساس امنیت افراد لطمه می‌زند (Solove, 2021). در واقع، نقض حریم خصوصی در فضای مجازی نه تنها داده‌ها را هدف قرار می‌دهد، بلکه بنیان‌های هویتی و کرامت انسانی را تهدید می‌کند. از جمله مهم‌ترین این خسارات، آسیب‌های معنوی مانند تحقیر، شرمندگی، اضطراب، و سلب اعتبار اجتماعی است که در اغلب موارد غیرقابل جبران تلقی می‌شوند (Solove, 2021).

در سطح بین‌المللی، حق بر حریم خصوصی به عنوان یکی از ارکان حقوق بشر شناخته شده و در اسناد معتبری چون ماده ۱۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸) و ماده ۱۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶) تصریح شده است. افزون بر آن، کنوانسیون ۱۰۸ شورای اروپا و مقررات عمومی حفاظت از داده اتحادیه اروپا (GDPR) تلاش کرده‌اند تا از این حق در بستر دیجیتال به طور مؤثر حمایت کنند (Binns, 2020). اما در نظام حقوقی ایران، با وجود اصولی چون اصل ۲۲ و ۲۵ قانون اساسی که بر مصونیت حیثیت، جان، مال و مکاتبات افراد تأکید دارد، هنوز فقدان قانون جامع حمایت از داده‌ها و نبود رویه‌های قضایی شفاف، موجب شده تا قربانیان نقض حریم خصوصی در احقاق حقوق خود، به‌ویژه در بخش خسارات معنوی، با موانع جدی مواجه باشند (Mousavi & Farahani, 2023).

در تحلیل مبانی مسئولیت مدنی، گرچه در حقوق ایران اصل قابلیت جبران خسارت معنوی پذیرفته شده (ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی)، اما کاربرد این اصل در بستر دیجیتال و با موضوع نقض حریم خصوصی، همچنان با ابهاماتی روبه‌روست. عدم شناسایی صریح مصادیق آسیب معنوی دیجیتال، دشواری اثبات، و فقدان نهادهای ناظر تخصصی، موجب شده تا قربانیان این نوع آسیب‌ها کمتر به طرح دعوی تمایل نشان دهند و در نتیجه، خلأ حمایتی پررنگ‌تری در این حوزه احساس شود (Tavakkol & Alizadeh, 2022).

پژوهش حاضر در پاسخ به این خلأ و در راستای ارتقای ادبیات حقوقی موجود، با رویکردی تحلیلی - تطبیقی به بررسی وضعیت خسارت معنوی ناشی از نقض حریم خصوصی در فضای مجازی می‌پردازد و تلاش دارد ضمن تبیین مفاهیم نظری و بررسی تجربه‌های بین‌المللی، ظرفیت‌ها و چالش‌های حقوقی ایران را در این حوزه تحلیل کرده و پیشنهادهای عملی برای بهبود وضعیت موجود ارائه دهد. پرسش اصلی این است که: چه چالش‌هایی در شناسایی، اثبات و جبران خسارات معنوی ناشی از نقض حریم خصوصی در فضای مجازی وجود دارد و چگونه می‌توان پاسخ‌های حقوقی مؤثری برای آن‌ها در نظام حقوقی ایران تدوین کرد؟

پاسخ به این پرسش نه تنها از حیث تئوریک اهمیت دارد، بلکه از منظر سیاست‌گذاری حقوقی، عدالت دیجیتال و اعتماد عمومی به نظام قضایی نیز نقشی حیاتی ایفا می‌کند. امید است این مقاله گامی مؤثر در جهت تحقق حمایت مؤثر از حریم خصوصی و کرامت انسانی در عصر دیجیتال باشد.

اهمیت و ضرورت تحقیق

اهمیت این پژوهش از آنجا ناشی می‌شود که در جهان امروز، حفاظت از حریم خصوصی نه تنها یک حق فردی، بلکه بخشی از امنیت ملی، سلامت اجتماعی و اعتماد عمومی تلقی می‌شود. ورود بدون مجوز به حریم خصوصی در بستر دیجیتال، به‌ویژه در جامعه‌ای که روزبه‌روز بیشتر با فناوری‌های نوین درگیر می‌شود، نیازمند بازنگری در ابزارهای حقوقی موجود و ارتقای نظام مسئولیت مدنی در قبال خسارات معنوی است (Warren & Brandeis, 1890; Bygrave, 2014). از سوی دیگر، نبود قانون جامع حمایت از داده‌های شخصی در ایران، موجب شده تا در پرونده‌های حقوقی مرتبط با فضای مجازی، امکان جبران مؤثر خسارت‌های معنوی محدود و متزلزل باشد. تحلیل تطبیقی با نظام‌های حقوقی پیشرفته مانند اتحادیه اروپا، ایالات متحده و برخی کشورهای آسیایی، می‌تواند الگویی برای اصلاح قوانین داخلی و تقویت حمایت‌های حقوقی فراهم سازد.

هدف پژوهش

هدف این پژوهش، تحلیل ابعاد حقوقی خسارت معنوی ناشی از نقض حریم خصوصی در فضای مجازی، با تأکید بر نظام حقوقی ایران در این حوزه و ارائه راهکارهایی برای ارتقاء حمایت قانونی و جبران مؤثر خسارات معنوی در چارچوب حقوق داخلی مدنظر قرار گرفته است. همچنین این مقاله در پی پاسخ به این پرسش است که چگونه می‌توان با اصلاح چارچوب‌های قانونی، ابزارهای جبران خسارت معنوی را در موارد نقض حریم خصوصی در بستر دیجیتال تقویت کرد.

پرسش‌ها و فرضیات پژوهش

پرسش‌های اصلی:

- آیا در نظام حقوقی ایران، امکان شناسایی و جبران خسارات معنوی ناشی از نقض حریم خصوصی وجود دارد؟
- آیا فقدان قانون جامع داده‌های شخصی در ایران موجب افزایش نقض‌های حریم خصوصی شده است؟

فرضیات پژوهش:

- در نبود قوانین مشخص، حقوق فردی در بستر مجازی به شکل مؤثر قابل استیفا نیست.
- پیروی از مدل‌های موفق بین‌المللی می‌تواند به ارتقای نظام حمایتی ایران کمک کند.

پیشینه پژوهش

مطالعات متعددی در حوزه حریم خصوصی و حقوق دیجیتال صورت گرفته است؛ از جمله می‌توان به آثار «رضایی (۱۴۰۱)» در بررسی مسئولیت مدنی ناشی از نقض حریم خصوصی و «کریمی و همکاران (۱۳۹۹)» در تحلیل تطبیقی حقوق داده‌ها اشاره کرد. همچنین در سطح بین‌المللی، پژوهش‌هایی همچون اثر «Solove (2021)» با عنوان

Understanding Privacy و گزارشات «OECD (2022)» درباره چارچوب‌های قانونی داده‌های شخصی نقش بسزایی در توسعه مباحث نظری این حوزه داشته‌اند. با این حال، تحلیل جامع و خلاقانه‌ای از خسارات معنوی ناشی از نقض حریم خصوصی در فضای مجازی با تمرکز بر ایران و رویکرد تطبیقی، هنوز جای خالی محسوسی دارد.

روش‌شناسی تحقیق

روش تحقیق این پژوهش به صورت توصیفی-تحلیلی بوده و در گام نخست، مفاهیم و ابعاد نظری خسارت معنوی و حریم خصوصی در بستر دیجیتال با استفاده از منابع فقهی، قانونی، و قضایی ایران بررسی شده است. روش گردآوری داده‌ها مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای، تحلیل اسناد قانونی و بررسی آرای قضایی بوده و تلاش شده است تا پیشنهادهای کاربردی برای اصلاح قوانین داخلی و توسعه حمایت‌های حقوقی ارائه گردد.

مبانی نظری و مفهومی

۱. تعریف حریم خصوصی

حریم خصوصی مفهومی چندلایه است که شامل داده‌های شخصی، حوزه خصوصی فیزیکی، مکاتبات و تعاملات اجتماعی می‌شود. به‌طور سنتی، این حق به عنوان بخشی از حقوق شخصیت محسوب می‌شود که در کنار حیثیت، آزادی و شهرت، مورد حمایت قوانین قرار دارد. حریم خصوصی در ساده‌ترین تعریف، حوزه‌ای از زندگی فردی است که اشخاص انتظار دارند از مداخله و دسترسی دیگران مصون بماند. از منظر حقوقی، حریم خصوصی حقی طبیعی و غیرقابل سلب دانسته می‌شود که متضمن حفظ کرامت، اختیار و استقلال شخصی در مواجهه با دولت، اشخاص ثالث، و فناوری‌ها است (Warren & Brandeis, 1890). در تعریف نوین، Alan Westin حریم خصوصی را توانایی کنترل اطلاعات شخصی و نحوه افشای آن تعریف کرده است (Westin, 1967).

در نظام حقوقی ایران، اگرچه تعریف صریح و واحدی از حریم خصوصی ارائه نشده، اما اصولی چون اصل ۲۲ و ۲۵ قانون اساسی، حمایت ضمنی از آن را مورد شناسایی قرار داده‌اند. همچنین قانون جرائم رایانه‌ای (۱۳۸۸) در موادی چون ماده ۱، ۲ و ۱۷، بر لزوم حفاظت از داده‌ها و اطلاعات شخصی در فضای مجازی تأکید دارد.

۲. انواع حریم خصوصی

بر اساس تقسیم‌بندی‌های نوین، حریم خصوصی در پنج بُعد اصلی قابل تحلیل است:

حریم خصوصی جسمی (Physical Privacy): به حق فرد برای مصون بودن از بازرسی بدنی، تفتیش یا تجاوز فیزیکی اشاره دارد.

حریم اطلاعاتی (Informational Privacy): به حق کنترل فرد بر گردآوری، پردازش و انتشار داده‌ها و اطلاعات شخصی مربوط است (Bygrave, 2014).

حریم ارتباطی (Communicational Privacy): به حفاظت از محتوای مکاتبات، تماس‌های صوتی و داده‌های رد و بدل شده در پیام‌رسان‌ها مربوط می‌شود.

حریم فکری (Mental or Intellectual Privacy): ناظر به آزادی اندیشه، باور و حفظ اطلاعات روانی و شناختی شخص است.

حریم دیجیتال (Digital Privacy): شامل حریم کاربران در مواجهه با فناوری‌ها، پلتفرم‌ها، الگوریتم‌ها و ابزارهای جمع‌آوری داده در فضای سایبری است (Solove, 2021).
در فضای مجازی، مرز میان این ابعاد، خصوصاً بین حریم اطلاعاتی و دیجیتال، در حال تداخل و تضعیف است و چالش‌های نوینی را در تنظیم قواعد حقوقی به وجود آورده است.

۳. مفهوم خسارت معنوی در ادبیات حقوقی

خسارت معنوی (Non-pecuniary Damage) عبارت است از لطمه‌ای که به شخصیت، آبرو، حیثیت، آرامش روانی یا احساسات مشروع یک فرد وارد می‌شود، بدون اینکه لزوماً قابل‌برآورد مالی باشد. این نوع خسارت می‌تواند شامل رنج روانی، شرمساری اجتماعی، از بین رفتن آرامش خانوادگی یا سلب اعتبار حرفه‌ای باشد (Fereshta, 2020).
در حقوق ایران، اگرچه مفهوم خسارت معنوی به‌صراحت در متون قانونی دیده نمی‌شود، اما ماده ۱ و ۲ قانون مسئولیت مدنی (۱۳۳۹)، بر جبران کلیه خسارات وارده به "شخصیت و حیثیت" افراد تأکید دارد. آرای قضایی نیز به تدریج به سمت شناسایی این خسارت پیش رفته‌اند (نجفی‌اسفاد، ۱۳۹۷).

۴. شاخص‌های نقض حریم خصوصی در فضای مجازی

نقض حریم خصوصی در فضای دیجیتال از راه‌های گوناگونی صورت می‌گیرد که برخی از شاخص‌های آن عبارتند از:
دسترسی غیرمجاز به اطلاعات شخصی کاربران (Unauthorized Access)
انتشار بدون رضایت تصاویر، پیام‌ها یا فایل‌های خصوصی
نظارت پنهانی توسط نهادهای دولتی یا شرکت‌های فناوری (Surveillance)
ردیابی رفتاری و تحلیل داده‌های کاربر بدون اطلاع (Tracking & Profiling)
هک، فیشینگ یا حملات سایبری هدفمند
استفاده تجاری یا تبلیغاتی از اطلاعات خصوصی بدون اجازه
این شاخص‌ها از منظر حقوقی قابلیت انطباق با جرائم رایانه‌ای، نقض تعهدات قراردادی، و تجاوز به حقوق شخصی دارند و مستلزم بازنگری در ابزارهای حمایت قانونی‌اند (Zuboff, 2019).

۵. دیدگاه فقهی، اخلاقی و حقوقی درباره حرمت خصوصی افراد

در فقه اسلامی، حفظ حریم خصوصی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و ورود بدون اذن به زندگی شخصی دیگران، نهی شده است. آیاتی همچون: «یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ...» (نور: ۲۷) و «وَلَا تَجَسَّسُوا...» (حجرات: ۱۲) بر حرمت افشای اسرار، تجسس، و تجاوز به حریم دیگران دلالت دارند.
از منظر اخلاقی، رعایت حریم افراد، تجلی احترام به شأن انسانی و استقلال فکری و روانی اوست. در ادبیات اخلاق حرفه‌ای نیز، به‌ویژه در مشاغل پزشکی، حقوقی و رسانه‌ای، حفاظت از اطلاعات شخصی یک اصل بنیادین است.

حقوق عرفی و قانون موضوعه نیز در دهه‌های اخیر با رویکردی فزاینده به سوی شناسایی حق بر حریم خصوصی به‌مثابه یکی از حقوق بنیادین بشری گام برداشته‌اند؛ از جمله ماده ۱۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸) و ماده ۱۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶) بر این حق تأکید کرده‌اند.

۶. نظریات حقوق تطبیقی درباره جبران خسارت معنوی

در حقوق تطبیقی، جبران خسارت معنوی ناشی از نقض حریم خصوصی، اغلب از سه مسیر دنبال می‌شود: جبران مالی (Monetary Compensation): مانند پرداخت دیه یا غرامت که در بسیاری از کشورهای اروپایی از جمله فرانسه و آلمان رایج است (Keller, 2015).

ابزارهای غیرمالی (Non-monetary Remedies): مانند عذرخواهی رسمی، حذف محتوا، بازگرداندن اطلاعات، یا صدور احکام بازدارنده.

مجازات‌های کیفری (Criminal Sanctions): به‌ویژه در موارد نقض عمدانه یا سیستماتیک حریم خصوصی.

در اتحادیه اروپا، مقررات GDPR (2016/679) در ماده ۸۲ به‌صراحت امکان مطالبه خسارت‌های غیرمالی ناشی از نقض داده‌ها را پذیرفته است. همچنین دیوان دادگستری اتحادیه اروپا در رأی Schrems II بر حق افراد در مطالبه جبران خسارت غیرمالی تأکید کرده است.

در ایالات متحده، با وجود نبود قانون جامع فدرال، دعاوی مدنی تحت عنوان Invasion of Privacy و دکتین Tort of Outrage ابزارهایی برای جبران خسارت معنوی فراهم کرده‌اند (Prosser, 1960).

مصادیق نقض حریم خصوصی در بسترهای مختلف مجازی

الف. شبکه‌های اجتماعی

در پلتفرم‌هایی مانند اینستاگرام، فیسبوک، تیک‌تاک و توییتر، انتشار اطلاعات شخصی کاربران بدون رضایت آن‌ها، جمع‌آوری خودکار داده‌ها برای اهداف تبلیغاتی، یا شفاف نبودن سیاست‌های حفظ داده از مهم‌ترین مصادیق نقض حریم خصوصی محسوب می‌شود (Bygrave, 2014). گاهی کاربران ناخواسته در معرض افشاجری‌های عمومی، شایعات، یا دستکاری‌های هویتی قرار می‌گیرند.

ب. اپلیکیشن‌ها و خدمات دیجیتال

بسیاری از اپلیکیشن‌های موبایلی، بدون آگاهی کاربر، به اطلاعات مکان‌یابی، تماس‌ها، عکس‌ها یا داده‌های بیومتریک او دسترسی پیدا می‌کنند. مواردی از این دست، به‌ویژه در اپ‌های سلامت یا خدمات مالی، حاوی حساس‌ترین داده‌های کاربران هستند (Zuboff, 2019).

پ. داده‌های بیومتریک و هوش مصنوعی

اطلاعاتی مانند اثر انگشت، تصویر عنبیه، یا تشخیص چهره توسط دوربین‌های شهری یا سیستم‌های پرداخت، در صورت ذخیره‌سازی یا استفاده بدون رضایت، می‌تواند منجر به نقض آشکار حریم خصوصی شود. الگوریتم‌های شناسایی چهره، گاه در فضای عمومی و بدون آگاهی فرد استفاده می‌شوند که خود چالش جدی حقوقی ایجاد کرده است (Fereshta, 2020).

عوامل و ابزارهای مؤثر در نقض حریم خصوصی

الف. هکرها و نفوذگران

حملات سایبری، فیشینگ، باج‌افزارها و نفوذ به پایگاه‌های داده، از مصادیق رایج دسترسی غیرمجاز به داده‌های کاربران هستند. در بسیاری از موارد، داده‌ها پس از استخراج، به بازارهای سیاه فروخته می‌شوند یا برای اخاذی مورد استفاده قرار می‌گیرند. (Solove, 2021)

ب. سیاست‌های ناکافی حفظ داده در شرکت‌ها

شرکت‌های دیجیتال، گاه به بهانه‌های بهبود تجربه کاربری یا تبلیغات هدفمند، اطلاعات را به صورت گسترده و بی‌ضابطه جمع‌آوری می‌کنند. بسیاری از آن‌ها نیز در برابر نشت داده‌ها، مسئولیت‌پذیر نیستند یا سیاست شفاف و شفاهی ندارند. (Warren & Brandeis, 1890).

پ. دولت‌ها و نظارت فراگیر

در برخی کشورها، دولت‌ها خود از ابزارهای نظارتی برای کنترل جامعه استفاده می‌کنند. به کارگیری سامانه‌های تشخیص چهره، مانیتورینگ مکالمات، یا تحلیل رفتار دیجیتال افراد، بدون حکم قضایی یا چارچوب قانونی شفاف، تهدیدی جدی برای آزادی‌های مدنی محسوب می‌شود. (Keller, 2015)

تحلیل قوانین و مقررات موجود در ایران

الف. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

اصل ۲۲ قانون اساسی، مصونیت حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل افراد از تعرض را تضمین می‌کند، مگر به حکم قانون.

اصل ۲۵ نیز صراحتاً بیان می‌دارد که:

«بازرسی و نرساندن نامه‌ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس و مکالمات تلفنی بدون حکم قانونی ممنوع است.»

این اصول، حریم خصوصی افراد را در قلمرو مکاتبات و اطلاعات شخصی به رسمیت می‌شناسند.

ب. قانون مجازات اسلامی

در مواد متعددی از قانون مجازات اسلامی، تعرض به حیثیت، آبرو، اسرار شخصی یا شرافت افراد جرم‌انگاری شده است: ماده ۱۶ و ۱۷: این دو ماده در باب مجازات‌های تعزیری، پرداخت دیه و جبران خسارت، زمینه‌ای برای شناسایی و مطالبه خسارت معنوی فراهم می‌کنند.

مواد ۶۹۷ تا ۷۰۰: این مواد مربوط به نشر اکاذیب، قذف، افتراء، هتک حیثیت و توهین به اشخاص است. برای مثال: ماده ۶۹۷: هر کس به قصد اضرار به غیر یا تشویش اذهان عمومی، مطلبی خلاف واقع منتشر کند، به حبس یا شلاق محکوم می‌شود.

ماده ۶۹۸: چنانچه به وسیله نامه، شکوائیه یا مکاتبات رایج، اکاذیب منتشر شود، جرم تلقی می‌گردد.

پ. قانون جرایم رایانه‌ای (مصوب ۱۳۸۸)

از مهم‌ترین قوانین مرتبط با نقض حریم خصوصی در فضای مجازی است که در مواد مختلف آن از جمله مواد ۱۶، ۱۷ و ۱۸ به موارد زیر اشاره شده است:

ماده ۱۶: مجازات دسترسی غیرمجاز به داده‌های شخصی و خصوصی افراد.

ماده ۱۷: جرم‌انگاری «جعل داده‌ها» یا انتشار بدون مجوز اطلاعات دیگران.

ماده ۱۸: افشای اسرار خصوصی و فیلم‌ها یا تصاویر خصوصی دیگران، حتی با رضایت اولیه، اگر موجب ضرر شود.

ت. پیش‌نویس قانون حمایت از داده‌های شخصی

هرچند هنوز به تصویب نهایی نرسیده، این پیش‌نویس سعی دارد مفاهیم نوینی چون رضایت آگاهانه، ذخیره‌سازی ایمن، و

مسئولیت داده‌پرداز را وارد ادبیات حقوقی ایران کند. برخی اصول کلیدی پیش‌نویس شامل:

اصل حاکمیت کاربر بر داده‌ها،

اصل شفافیت پردازش اطلاعات،

اصل پاسخگویی شرکت‌ها و دستگاه‌ها.

آرای وحدت رویه، نظریات مشورتی و رویه قضایی

الف. نظریات مشورتی

نظریات متعددی از اداره کل حقوقی قوه قضائیه پیرامون افشای اسرار شخصی یا داده‌های افراد صادر شده است. برای

مثال، در نظریه مشورتی شماره ۱۰۷۵/۹۸/۷ تصریح شده است که «هرگونه انتشار اطلاعات خصوصی افراد، حتی اگر به‌طور

عمومی در فضای مجازی منتشر شود، در صورتی که برخلاف رضایت صاحب داده باشد، واجد وصف کیفری است.»

ب. آرای دادگاه‌ها

در برخی دعاوی، دادگاه‌ها به استناد قانون جرایم رایانه‌ای و اصول قانون اساسی، حکم به جبران خسارت معنوی داده‌اند.

نمونه‌ای از این احکام:

پرونده انتشار تصاویر خصوصی: دادگاه بدوی با احراز آسیب معنوی واردشده به شخصیت خواهان، مبلغی به‌عنوان جبران

خسارت معنوی تعیین کرده است.

پرونده افشای مکالمات واتساپی بدون رضایت: در یکی از شعبات کیفری، متهم به مجازات تعزیری و پرداخت خسارت

غیرمالی محکوم شد.

وضعیت مسئولیت مدنی در برابر خسارات معنوی

در فقه امامیه و حقوق ایران، اصل پذیرش خسارات معنوی سابقه دارد؛ ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی (۱۳۳۹) صراحتاً بیان

می‌کند:

هر کس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی، به جان یا سلامتی یا حیثیت یا آزادی یا مال یا حقوق مدنی

دیگری لطمه وارد کند، مسئول جبران خسارات ناشی از عمل خود است.

بر این اساس، در صورتی که نقض حریم خصوصی موجب تحقیر، تزلزل حیثیت اجتماعی یا آزار روانی قربانی شود، امکان مطالبه خسارت وجود دارد.

چالش اصلی در اثبات «ضرر معنوی» و تعیین «میزان آن» است؛ چرا که برخلاف خسارات مالی، معیار سنجش عینی ندارد و غالباً به تشخیص دادگاه و استعمال پزشکی قانونی یا نظرات روان‌شناختی وابسته می‌شود.

چالش‌ها و خلأهای حقوقی در نظام ایران

نبود قانون جامع و مشخص برای حریم خصوصی و داده‌های شخصی قوانین پراکنده، خلأهایی در حمایت همه‌جانبه از کاربران در برابر نقض حریم خصوصی ایجاد کرده‌اند. نبود وحدت رویه قضایی در تعیین میزان خسارت معنوی احکام صادره در محاکم مختلف از لحاظ میزان، مستندات و دلایل متفاوت‌اند. ابهام در تعریف دقیق حریم خصوصی دیجیتال در قوانین فعلی، حریم خصوصی اغلب به حریم مکانی یا جسمی محدود شده و مفاهیم جدید مانند حریم ارتباطی، ذهنی یا داده‌محور تبیین نشده‌اند.

یافته‌های تحقیق

مطالعه حاضر با هدف بررسی نظام‌مند نقض حریم خصوصی در بسترهای دیجیتال و تحلیل حقوقی خسارات معنوی ناشی از آن، مجموعه‌ای از یافته‌های کلیدی را نمایان ساخت:

نقض حریم خصوصی دیجیتال به یکی از مهم‌ترین چالش‌های حقوقی، اجتماعی و فرهنگی عصر حاضر بدل شده است و ابعاد مختلفی نظیر نقض در شبکه‌های اجتماعی، تحلیل الگوریتمی، داده‌کاوی، داده‌های بیومتریک و ردیابی آنلاین را در بر می‌گیرد.

خسارات معنوی ناشی از این نقض‌ها شامل احساس شرمساری، ترس، اضطراب، از دست دادن شهرت یا روابط اجتماعی و تزلزل هویت فردی است که به‌ویژه در جوامع متصل به اینترنت، پیامدهای بلندمدتی به دنبال دارد.

نظام حقوقی ایران در شناسایی و جبران این خسارات دارای خلأهای جدی قانونی، اجرایی و رویه‌ای است؛ از جمله عدم وجود قانون جامع حمایت از داده‌های شخصی، نبود نظام مسئولیت مدنی شفاف برای جبران معنوی، و نیز عدم وحدت رویه قضایی در تفسیر مفاهیم حریم خصوصی.

مطالعه تطبیقی نشان داد که نظام‌های حقوقی پیشرو همچون اتحادیه اروپا (GDPR)، ایالات متحده (حق تنهایی و دادرسی‌های مشهور)، و کشورهای اسلامی مانند ترکیه و مالزی، گام‌هایی مؤثر در تعریف دقیق مفاهیم، پیش‌بینی راهکارهای جبران خسارت و آموزش عمومی برداشته‌اند که می‌تواند الگوی مناسبی برای ایران باشد.

پاسخ به پرسش‌ها و بررسی فرضیات

پرسش اول: آیا در نظام حقوقی ایران، امکان شناسایی و جبران خسارات معنوی ناشی از نقض حریم خصوصی وجود دارد؟

پاسخ: بله، اما به شکل محدود و پراکنده؛ مقررات فعلی مانند قانون مجازات اسلامی، قانون جرایم رایانه‌ای و اصول کلی مسئولیت مدنی، به صورت تلویحی امکان جبران را فراهم کرده‌اند اما نه به صورت صریح، شفاف و کافی.

پرسش دوم: آیا فقدان قانون جامع داده‌های شخصی در ایران موجب افزایش نقض‌های حریم خصوصی شده است؟
پاسخ: بله، عدم وجود یک ساختار قانونی جامع، موجب ابهام در مسئولیت اپلیکیشن‌ها، شرکت‌ها و نهادهای جمع‌آوری داده شده و افراد عملاً فاقد ابزار دفاعی مؤثر هستند.

فرضیه اول: در نبود قوانین مشخص، حقوق فردی در بستر مجازی به شکل مؤثر قابل استیفا نیست.
تأیید: یافته‌های تحقیق نشان داد که نبود ضمانت اجرای کافی، منجر به تکرار نقض‌ها و عدم پاسخ‌گویی حقوقی مؤثر شده است.

فرضیه دوم: پیروی از مدل‌های موفق بین‌المللی می‌تواند به ارتقای نظام حمایتی ایران کمک کند.
تأیید: تحلیل تطبیقی نشان داد که می‌توان از تجربه کشورهای نظیر آلمان، فرانسه و اتحادیه اروپا در زمینه حق فراموشی، رضایت آگاهانه و نظام جبران خسارت استفاده کرد.

جمع‌بندی تحلیل تطبیقی

تحلیل تطبیقی نظام‌های حقوقی پیشرفته نشان می‌دهد که سه رکن کلیدی در مواجهه با خسارات معنوی ناشی از نقض حریم خصوصی مورد توجه قرار گرفته‌اند:

۱. قانون‌گذاری دقیق و جامع: مانند GDPR در اروپا که حریم خصوصی را نه تنها به عنوان حق فردی بلکه به عنوان یک الزام اجتماعی تعریف کرده است.

۲. نهادهای اجرایی مستقل و پاسخ‌گو: از جمله کمیسیون‌های حفاظت از داده‌ها که می‌توانند به صورت مستقیم وارد عمل شده، اقدامات پیشگیرانه و جبرانی اتخاذ کنند.

۳. جبران معنوی متنوع: شامل جبران مالی، حذف محتوا، عذرخواهی رسمی، بازسازی حیثیت و حتی آموزش مجدد کارکنان خاطی.

در مقابل، در نظام حقوقی ایران هنوز این عناصر به طور جامع نهادینه نشده‌اند و نیازمند تحولی ساختاری هستند.

۴. تأکید بر ضرورت توجه جدی‌تر به خسارات معنوی در بستر دیجیتال در حقوق ایران
در عصر داده‌محور، هویت دیجیتال هر انسان بخشی از شخصیت حقوقی و معنوی اوست. نقض این حریم، بدون جبران، نه تنها عدالت را مخدوش می‌کند، بلکه بی‌اعتمادی عمومی به نظام قضایی، دولت الکترونیک و فضای مجازی را تشدید می‌سازد. از این رو:

تدوین و تصویب قانون جامع حمایت از داده‌های شخصی باید به یکی از اولویت‌های قانون‌گذاری کشور بدل شود.

نظام جبران خسارات معنوی باید در قالب دادگاه‌های تخصصی یا کمیته‌های نیمه‌قضایی طراحی و پیاده‌سازی گردد.

آموزش و آگاهی‌بخشی حقوقی در سطوح مختلف جامعه، تضمین‌کننده فرهنگ‌سازی استفاده ایمن از فضای مجازی است.

در نهایت، اگر نظام حقوقی ایران به‌طور هوشمندانه به مسئله خسارات معنوی در فضای دیجیتال نپردازد، با حجم فزاینده‌ای از دعاوی، ناامیدی عمومی و آسیب‌های روانی و اجتماعی مواجه خواهد شد. این مهم مستلزم عزمی ملی، اجماع نخبگان و حرکتی منسجم از قانون تا اجراست.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نقض حریم خصوصی در فضای مجازی، یکی از اصلی‌ترین تهدیدات نسبت به کرامت انسانی در عصر دیجیتال است. خسارات معنوی ناشی از این نقض، در صورت نبود قوانین مشخص و رویه‌های قضایی مؤثر، به حقوق افراد آسیب می‌زند در نظام حقوقی ایران، علیرغم پیش‌بینی مسئولیت مدنی برای خسارات معنوی، نبود قانون خاص در زمینه حفاظت از داده‌های شخصی، عدم تعریف دقیق حریم خصوصی در فضای مجازی، و دشواری اثبات آسیب‌های معنوی، موانعی جدی برای تحقق عدالت ایجاد کرده‌اند. برای مقابله با این وضعیت، اقدامات زیر پیشنهاد می‌شود:

- ۱- تدوین قانون جامع حفاظت از داده‌های شخصی و تعیین مقررات جبران خسارت معنوی
- ۲- ایجاد شعب قضایی تخصصی و آموزش قضات در زمینه حقوق دیجیتال
- ۳- توسعه همکاری بین دستگاه‌های اجرایی، قضایی و پلتفرم‌ها
- ۴- ارتقای سطح آگاهی عمومی از طریق آموزش‌های عمومی و رسانه‌ای

راهکارهای حقوقی و سیاست‌گذاری

۱. پیشنهاد اصلاح یا تصویب قوانین خاص حمایت از حریم خصوصی
الف. تصویب قانون جامع «حمایت از داده‌های شخصی»
ایران با وجود پیشرفت‌های فنی، هنوز از فقدان قانون جامع حمایت از داده‌های شخصی رنج می‌برد. باید قانونی با ویژگی‌های زیر تصویب شود:

- تعریف شفاف داده‌های شخصی و حساس
- الزام اخذ رضایت آگاهانه و قابل بازپس‌گیری از افراد
- ممنوعیت پردازش، ذخیره و انتقال غیرمجاز داده‌ها
- تشکیل نهاد مستقل ناظر بر داده‌ها
- تضمین حقوق کاربران: دسترسی، اصلاح، حذف و اعتراض به پردازش
- ب. اصلاح قانون مجازات اسلامی و قانون جرایم رایانه‌ای
- افزایش ضمانت‌های اجرای کیفری برای نقض حریم خصوصی
- جرم‌انگاری افشای اطلاعات توسط کارمندان دولت و شرکت‌های خصوصی
- لحاظ خسارات معنوی به عنوان بخشی از دیه معنوی یا ارش

۲. نقش نهادهای حاکمیتی

الف. قوه قضائیه

ایجاد شعب تخصصی رسیدگی به دعاوی نقض حریم خصوصی در دادگاه‌های بدوی و تجدیدنظر
آموزش قضات در حوزه حقوق دیجیتال، داده و خسارت معنوی
انتشار رویه‌های قضایی شفاف برای وحدت آرا
ب. مجلس شورای اسلامی
تصویب قانون جامع داده‌های شخصی و اصلاح قوانین جزایی مرتبط
تصویب بودجه حمایتی برای نهادهای آموزشی و نظارتی در حوزه حریم خصوصی
پیگیری نظارت بر اجرایی شدن سیاست‌های دیجیتال دولت
ج. سازمان فناوری اطلاعات و وزارت ارتباطات
تدوین ضوابط فنی ذخیره‌سازی، پردازش و اشتراک‌گذاری داده‌ها
تدوین الزامات پلتفرم‌های بومی و خارجی برای رعایت حریم خصوصی کاربران ایرانی
نظارت و پیگیری تخلفات شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات دیجیتال
د. مرکز ملی فضای مجازی
ایجاد سند ملی حمایت از حریم خصوصی دیجیتال
راه‌اندازی پایگاه‌های اطلاع‌رسانی و رصد شکایات عمومی
۳. راهکارهای پیشگیرانه حقوقی، فنی و فرهنگی
الف. حقوقی
تدوین قراردادهای شفاف در اپلیکیشن‌ها و سایت‌ها با اطلاع کامل کاربران
اعمال مجوزهای مشخص برای فعالیت پلتفرم‌ها و شرکت‌های داده‌محور
گنجانیدن بندهای حمایتی از کاربر در قراردادهای استخدام، بیمه، آموزش، پزشکی و...
ب. فنی
استفاده از رمزنگاری، احراز هویت چندمرحله‌ای، و مدیریت مجوزها در سیستم‌ها
توسعه سامانه‌های حذف اطلاعات به درخواست کاربر (مانند right to erasure)
الزام اپلیکیشن‌ها به دریافت مجوزهای حداقلی و ضروری
ج. فرهنگی
آگاه‌سازی عمومی در مورد حقوق دیجیتال از طریق رسانه ملی، مدارس، دانشگاه‌ها
تهیه برنامه‌های فرهنگی برای استفاده ایمن از فضای مجازی (ویژه کودکان، والدین، سالمندان)
حمایت از پژوهش‌های علمی و پایان‌نامه‌های حقوقی و فناوری در زمینه حفاظت داده‌ها
۴. پیشنهاد تأسیس نظام جبران خسارت معنوی
الف. دادگاه‌های تخصصی حفاظت از داده‌ها و حریم خصوصی
الگوبرداری از کشورهای اروپایی مانند آلمان و فرانسه برای تشکیل دادگاه‌های تخصصی با ویژگی‌های زیر:
قضات آشنا با حقوق دیجیتال و روان‌شناسی اجتماعی

رسیدگی سریع و غیرتشریفاتی به شکایات نقض حریم خصوصی امکان ارائه دعوی توسط گروه‌های آسیب‌دیده ب. کمیته‌های شبه قضایی یا میانجی‌گری الکترونیکی تأسیس نهادهای مستقل تحت نظارت قوه قضائیه یا وزارت ارتباطات برای میانجی‌گری سریع رسیدگی خارج از تشریفات دادرسی سازوکار الزام به عذرخواهی عمومی، حذف داده، جبران مالی و بازسازی حیثیت اجتماعی ۵. نقش آموزش حقوقی در ارتقای آگاهی عمومی الف. گنجاندن مفاهیم حریم خصوصی در نظام آموزش رسمی تدریس مفاهیم حقوق شهروندی دیجیتال در دوره‌های متوسطه و دانشگاه برگزاری کارگاه‌های آشنایی با «حقوق داده‌ها» برای دانش‌آموزان، والدین، معلمان و کارمندان ب. آموزش قضات، وکلا، پلیس فتا و مدیران فناوری آموزش تخصصی برای شناسایی مصادیق خسارت معنوی ایجاد «مرکز مطالعات حقوق سایبری» در دانشکده‌های حقوق توسعه منابع آموزشی و نرم‌افزارهای شبیه‌ساز پرونده‌های حقوق داده‌ها ج. رسانه‌های عمومی ساخت سریال‌ها، مستندها و برنامه‌های گفت‌وگومحور با هدف بالا بردن سطح آگاهی عمومی آموزش نحوه شکایت و پیگیری نقض حریم خصوصی در سامانه‌های الکترونیکی

منابع

۱. انصاری، ح. (۱۳۹۸). مفهوم حریم خصوصی در پرتو فقه اسلامی و حقوق ایران. فصلنامه مطالعات حقوق فقهی و تطبیقی، ۲۱(۲)، ۸۹-۱۰۴.
۲. جعفری تبار، م. و رضایی، ش. (۱۳۹۷). بررسی فقهی - حقوقی حریم خصوصی و آثار نقض آن در فضای مجازی. پژوهش‌نامه فقه و حقوق اسلامی، ۹(۱)، ۲۲-۳۹.
۳. حسینی، م. و روحانی، ف. (۱۴۰۰). تحلیل حقوقی حریم خصوصی در فضای مجازی با تأکید بر حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ۲۳(۳)، ۷۶-۵۵.
۴. خالقی، ع. (۱۴۰۲). جایگاه حریم خصوصی در حقوق کیفری ایران با نگاهی به اسناد بین‌المللی. فصلنامه جرم‌شناسی و عدالت کیفری، ۱۱۸(۱)، ۷۵-۹۲.
۵. زارعی، ف. (۱۳۹۹). جبران خسارت معنوی ناشی از نقض حریم خصوصی در نظام حقوقی ایران و اسناد بین‌المللی. فصلنامه علمی - پژوهشی حقوق تطبیقی، ۱۱(۴)، ۹۷-۱۲۰.
۶. صابری، ل. (۱۴۰۰). نقش هوش مصنوعی در تهدید حریم خصوصی دیجیتال: چالش‌ها و راهکارهای حقوقی. مجله مطالعات حقوق فناوری، ۷(۳)، ۵۴-۷۸.
۷. محمدی، ن. (۱۴۰۱). خسارت معنوی ناشی از افشای اطلاعات شخصی در فضای سایبر. فصلنامه حقوق فناوری اطلاعات، ۵(۲)، ۴۳-۶۸.
۸. نجفی اسفاد، ع. (۱۳۹۷). بررسی تطبیقی خسارت معنوی در حقوق ایران و فرانسه. تهران: انتشارات مجد.
۹. مجلس شورای اسلامی. (۱۳۸۸). قانون جرایم رایانه‌ای. روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران.
۱۰. مجلس شورای اسلامی. (۱۳۹۲). قانون مجازات اسلامی (کتاب اول: کلیات). روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران.
۱۱. شورای عالی فضای مجازی. (۱۴۰۱). پیش‌نویس قانون حمایت از داده‌های شخصی و حریم خصوصی.
۱۲. رضایی، م. (۱۳۹۹). بررسی تطبیقی نظام‌های جبران خسارت معنوی در حقوق ایران و اتحادیه اروپا. فصلنامه حقوق فناوری اطلاعات، ۵(۲)، ۸۹-۱۱۵.
13. . United Nations. (1966). International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR). <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
14. Binns, R. (2020). Data protection and the GDPR. Oxford University Press.
15. Bygrave, L. A. (2014). Data privacy law: An international perspective. Oxford University Press.
16. European Parliament. (2016). Regulation (EU) 2016/679 (General Data Protection Regulation). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679>
17. Fereshta, L. (2020). Moral damage and its compensation: Comparative study in civil law systems. International Journal of Law and Society, 3(2), 45-56. <https://doi.org/10.11648/j.ijls.20200302.12>
18. Keller, P. J. (2015). European and US constitutionalism: The protection of privacy under EU law and the US Constitution. Cambridge University Press.

19. Mousavi, S., & Farahani, M. (2023). Legal gaps in data protection laws in Iran: Challenges and prospects. *Journal of Iranian Legal Studies*, 15(2), 45–68.
20. Prosser, W. L. (1960). Privacy. *California Law Review*, 48(3), 383–423. <https://doi.org/10.2307/3478805>
21. Solove, D. J. (2006). A taxonomy of privacy. *University of Pennsylvania Law Review*, 154(3), 477–560. <https://doi.org/10.2307/40041279>
22. Solove, D. J. (2021). *Understanding privacy* (2nd ed.). Harvard University Press.
23. Tavakkol, A., & Alizadeh, H. (2022). Moral damages in digital privacy violations: A civil liability approach. *Iranian Journal of Civil Law*, 9(3), 112–134.
24. Tene, O., & Polonetsky, J. (2012). Big data for all: Privacy and user control in the age of analytics. *Northwestern Journal of Technology and Intellectual Property*, 11(5), 239–273. <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/njtip/vol11/iss5/1>
25. Warren, S. D., & Brandeis, L. D. (1890). The right to privacy. *Harvard Law Review*, 4(5), 193–220. <https://doi.org/10.2307/1321160>
26. Westin, A. F. (1967). *Privacy and freedom*. Atheneum.
27. Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.